

# Naisena võõras akadeemias: Kesk- ja Ida- Euroopa-päritolu naisteadlased problematiseerimas soolist võrdõiguslikkust Rootsi ülikoolides

*Marion Pajumets,*

*Triin Roosalu*

## Sissejuhatuseks

Keskendume selles artiklis Kesk- ja Ida-Euroopast pärit täppis-, inseneri- ja tehnoloogia-teaduste (SET) naisteadlastele Rootsi akadeemias, täpsemalt sellele, kuidas nad tajuvad soolist võrdõiguslikkust tööl. Rootsi teadusastutuste SET-töörühmad on sageli rahvusvahelised. Teisalt on naised kogu maailmas SET-teadustes alaesindatud ning siin pole ka Rootsi erandiks.

Samas võib Rootsi akadeemiat pidada soolise tasakaalu eestvedajaks. Sealsete ülikoolide arengukavades esineb sooline võrdõiguslikkus sageli ühe eesmärgina; tihti on ülikoolidel eraldi plaanid soolise tasakaalu edendamiseks ning neis töötavad üksused, kes selle valdkonna arenguid analüüsivad ning kes rakendavad erinevaid sekumisi naiste osakaalu ja staatuse tõstmiseks SET-valdkondades. Seega, kuigi meie valimi puhul põimub etnilisse vähemusse kuulumine alaesindatud soorühma kuulumisega, jääb esimesenanimetatu konkreetse artiklis teiseseks uurimisküsimuseks. Meie põhiküsimuseks saab, kuidas Kesk- ja Ida-Euroopa endistest sotsialistlikest riikidest maailma ühte kõige sooteadlikumasse akadeemiasse läinud naisteadlased tajuvad soolist võrdõiguslikkust tööl.

Miks üldse teadlased tahavad töötada võõrsil ja peavad seda tegema? Töötamine erinevates kollektiivides, kultuurides ja erinevate töövõtete-ga võib osutada teadlasteel väga arendavaks kogemuseks ning avardada sotsiaalset võrgustikku, koostöövõimalusi ja töö uuenduslikkust aastakümneteks. Ka Euroopa Komisjon rõhub teadlasrändele Euroopa teadusruumis (EC 2008), eeldades, et mobiilsus arendab teadlaste intellektuaalset ja sotsiaalset kapitali, mille tulemusel tekib sünergia, teadus-tehnoloogiline innovatsioon ja lõppkokkuvõttes loodetavasti ka majanduskasv. Viimasel kümnendil on mobiilsus saamas teadlase karjäärитеe, eriti selle esimese poole normatiivseks osaks. Mitmete riikide teadusagentuurid seavad välisriikides järel doktorantuuri läbimise erinevatele grantidele kvalifitseerumise tingimuseks. Töökogemust võõrsil ootavad tihti ka ülikoolid, pannes selle akadeemilistele ametikohtadele sobivuse üheks kriteeriumiks (vt. nt. Norforsk 2014, 37; Leemann 2010).

Teadlastelt mobiilsust nõudes ei pruugita arvesse võtta, et naisteadlaste jaoks võib kodust lahkumine osutada keerulisemaks kui mees-teadlastele. Emasid peetakse „esimesteks lapsevanemateks“ ning isasid pigem emade abi-

listeks kodu ja pere eest hoolitsemisel. Seega võib välislaboris või -keskuses töötamist pidada ihaldusväärseks ja normatiivseks osaks teadlaskarjääris, mis võib sobida paremini meesteadlastele ning taastoota nõnda akadeemia soolist tasakaalustamatust (Husu 2005; Husu, Koskinen 2010; Hearn, Husu 2011; Hearn 2012). Aruanne Ida-Euroopa naisteadlastest (EC 2004) nentis, et tänasel teadlasel lasub surve kujuneda rändteadlaseks, kes eksleb nagu vaim ühest asutusest ja ühest riigist teise, kes peaks loobuma isiklikust elust ja emadusest, et olla lõputult mobiilne ja konkurentsivõimeline rahvusvahelisel teadusturul, mis toimib ebamääraste ja sageli ebaõiglaste reeglite järgi (lk 134). Seega on teadlasmobiilsusel nii positiivseid ja karjääri tagant lükkavaid kui ka negatiivseid aspekte. Eriti oluline on arvestada mobiilsusmudeli võimalikkude sobimatust just naisteadlaste biograafiasse. Esineda võib ka probleeme välispäritolu teadlaste võrdse kohtlemisega.

See artikkel on naisteadlastest, kes ületasid geograafilised tõkked ja saavutasid kõrgelt väärtustatud teadlasrände. Enamik neist läks Rootsi riikidest, mis nende rände ajal ei kuulunud veel Euroopa Liitu, kuid tänaseks kuuluvad. Mõne lähteriigiks on kolmandad riigid. Analüüsimise, kas Rootsi ülikoolides soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks ellu kutsutud institutsioonid kindlustavad Kesk- ja Ida-Euroopast tulnud naisteadlastele tunde, et nende karjäär sõltub eelkõige nende endi pingutustest ja nende sugu ei ole töö probleem.

Artikkel põhineb 2014. aasta sügisel toimunud biograafilis-narratiivsetel intervjuudel naissoost SET-teadlastega, kes alustasid teaduskarjääri üheksas erinevas postsotsialistlikus lähteriigis ja töötasid intervjuu ajal kaheksas Rootsi ülikoolis. Intervjuusid analüüsimise, kasutades kriitilist raamistamisteooriat (Verloo 2005; Verloo, Lombardo 2007; Lombardo, Meier, Verloo 2009), mis toob esile, kas ja kuidas naised ise problematiseerivad soolist võrdõiguslikkust Rootsi akadeemias.

Järgmisena anname ülevaate mehhanismidest, millega taastoodetakse akadeemia ja teaduse tipptaseme soolistatust. Seejärel diskuteerime, milliste seosmiste takistustega võib mobiilne teadlane kokku puutuda vastuvõtjariigi ja -akadeemia soolise võrdõiguslikkuse olukorra kritiseerimisel. Samuti tutvustame peamisi erinevusi Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ning Rootsisis domineerivate soolise võrdõiguslikkuse raamistuste vahel. Edasi kirjeldame kriitilist raamistamisteooriat, mida kasutame metodoloogilise lähenemisena, analüüsides naiste biograafilisi narratiive. Tulemuste peatükis kirjeldame lähemalt soolise võrdõiguslikkuse ja vastavate poliitikate kolme tüüpi problematiseerimist, mida leidsime intervjuudest. Diskussioonis arutleme selle üle, kui olulist mõju võivad avaldada spetsiifiline mitmekordne sotsialiseerimine ja tänutunne hinnangutele, mida Kesk- ja Ida-Euroopast pärit naisteadlased annavad Rootsi akadeemiale.

## Sooline võrdõiguslikkus akadeemias

### Sooline akadeemia: ebavõrdsuse taastootmine

Teaduses on vähem naisi kui mehi (vt. EC 2012). Samuti võib akadeemias sarnaselt teiste valdkondadega rääkida nii horisontaalsest soolisest segregatsioonist – naised ja mehed koonduvad erinevatele aladele – kui ka vertikaalsest soolisest segregatsioonist – mehed on tõenäolisemalt seotud prestiižsemate ülikoolidega ning on üle-esindatud kõrgematel akadeemilistel ametikohtadel. Horisontaalse segregatsiooni tulemusel pole naisi palju täppis-, inseneri- ja tehnoloogiateadustes ning olemasoleva töökorralduse tingimustes ei pruugi need valdkonnad kujutada endast naistele sobivat töökeskkonda (UPGEM 2008), mis takistab meeskolleegidega võrreldava edu saavutamist. Vertikaalset segregatsiooni ilmes-

tab muuhulgas näiteks see, et mõeldes eduka teadlase peale, ei kuva me tõenäoliselt endale vaimusilmas naisteadlast.

Ühe selgituse selle kohta, kuidas akadeemilised kultuurid ja *teaduse tipptase* kujunevad soolistatuks pakuvad soo- ja organisatsioonikultuuri uurijad Jeff Hearn ja Liisa Husu (2011). Nad eristavad kolme analüüsisitasandit: indiviidi- ehk mikrotasandit, organisatsioonihk mesotasandit ja metatasandit ehk teadmiste loomisega seonduvat. Esmalt soovivad nad analüüsida, kes SET-teadusega tegeleb, kes on juhid, algatajad ja kaasatuliid, samuti vaadelda, kuidas SET-teadustesse panustajad kajastuvad aruandluses: keda positsioneeritakse avastajate ja kangelastena, kes paigutuvad teaduslukku, kes jäävad arvepidamisest välja (samas, 104). Teiseks on oluline vaadelda SET-teadustegevuse korraldust mesotasandil: kuidas organisatsioonid SET-tegevusi planeerivad, organiseerivad ja ellu viivad. SET-valdkonna uurimiserühmad, uurimiserühmitused, teadusinstituudid ja ülikoolid on enamasti selgelt soolistatud organisatsioonid. Siin tuleb arvestada sedagi, milliseid teemasid ja uurimisküsimusi peetakse uurimiserühmituste. Kolmandaks osutavad Hearn ja Husu SET-teaduste sisu soolistamise protsessidele. Siin, metatasandil, soovivad nad analüüsida, kuivõrd ja mil moel on teooriad, mõisted, metodoloogiad ja teadmiste esitamiseks kasutatavad keelekonstruktsioonid olemusel soolistatud (vt. ka Hearn 2012).

Sellise kolmetasandilise akadeemilise kultuuri soolistatuse analüüsiga haakub Schiebingeri ja Schraudneri (2011) käsitus ülikoolide soolise võrdõiguslikkuse edendamise poliitika arengust. Nad eristavad kolme poliitikaeesmärgi: esiteks, tõsta SET-erialadel naisteadlaste osakaalu (naisteadlaste keskmise nn. individitasand), teiseks, muuta teadusasutuste töökultuuri ja eemaldada struktuursed takistused naisteadlastele (organisatsiooni- ehk nn. mesotasand); kolmandaks, teaduse enda tasand, millel lülitatakse

soopõhise analüüsi põhimõtted nii alus- kui ka rakendusuringutesse (teadmusloome- ehk nn. metatasand).

Põhjamaade akadeemias on tehtud erinevaid jõupingutusi soolise tasakaalu saavutamiseks (vt. nt. Wullum Nielsen 2014). Siiski leiavad Seierstad ja Healy (2012), et sooline võrdõiguslikkus on seal endiselt kauge unistus. Nad selgitasid välja, et kolme Skandinaavia riigi ülikoolides jääb naisprofessorite osakaal Euroopa keskmisele alla. Lisaks analüüsisid nad naiste kogemusi ja hinnanguid akadeemia soolise võrdõiguslikkuse osas, võttes arvesse värbamispraktikaid, diskrimineerimise juhtumeid, karjääriteid ja töö-kodu konfliktide esinemist. Kuigi Rootsi on riikide seas, mille puhul soolise võrdõiguslikkuse meetmete rakendamise õigustuseks akadeemias tuuakse kasulikkuse ja innovatsiooni kõrval selgelt välja ka õigluse taotlust ja püüdu ohjata diskrimineerimist (Wullum Nielsen 2014a) hindas koguni 94% vastajatest, et nende ülikoolis ei ole soolist võrdõiguslikkust. Rootslannadele järgnesid taanlannad, kellest 83% andis soolise võrdõiguslikkuse olukorrale tööl negatiivse hinnangu (Seierstad, Healy 2012). Muidugi võib see kriitika rääkida samavõrd „tegelikust“ olukorrast kui ka Põhjamaade naiste keskmisest kõrgemast teadlikkusest, siiski ilmestavad Seierstadi ja Healy' tulemused, et arenguruumi soolise tasakaalu valdkonnas on. Samas tõstatab see küsimuse, kuidas teistest riikidest pärit naised olukorda tajuvad, ja selle avamiseks ongi käesolev analüüs ette võetud.

### **Välispäritolu teadlaste positsioon vastuvõtja-akadeemia soolise võrdõiguslikkuse olukorra kritiseerimiseks**

Meie valimi seisukohalt tuleb rääkida kahe ebavõrdse kohtlemise aluse – päritoluriiki ja sugu – kumuleerumisest. Kui naised on SET-valdkonnas üldiselt vähe, siis veel vähem töötab

SET-instituutides naisteadlasi, kes tulevad välismaalt.

Cathy Ann Trower (2012) leidis, et naisteadlased ning välispäritolu teadlaskond on „kohalike“ meesteadlastega võrreldes märksa sagedamini rahulolematud akadeemilise töökohaga ning seepärast rohkem valmis töökohta vahetama või akadeemilisest karjäärast loobuma. Samas leidis ta, et ülikooliti, aga ka riigiti on olulisi erinevusi teadlaste rahulolus oma tööga. Võime tõdeda, et ka meie uuringus intervjueritud naiste lahkumisel koduakadeemiast mängis rolli rahulolematuse oma töökeskkonna ja tööttingimustega (vt. mh. Eesti kohta ka EC 2004; UPGEM 2008).

Käsitledes väljarände tingimusi ja tulemusi Balti riikide näitel, leidis Sippola (2013), et kohalikult tööturult väljumine Albert O. Hirschmani terminites (*exit*) toimub Kesk- ja Ida-Euroopa riikides sageli enese kuuldavaks tegemise võimaluste (*voice*) puudumise olukorras. Tajutakse, et võimalused ebasobiva olukorra muutmiseks kodumaal on ülimalt piiratud. Selle põhjal võib oletada, et ka kohalikule tööturule jääjate lojaalsus (*loyalty*) tuleneb valikute puudumisest. Sippola käsitlus aitab ka mõista, kuidas illusioonide puudumine enda agentsuse suhtes võib kujundada väljarännanutes teatud tüüpi lojaalsust uue tööturu suhtes. Sealjuures võib ka uues kontekstis puududa sisserännanul tunne, et tal on sõnaõigust ja mõju. Võime oletada, et see mehhanism kehtib ka Rootsi akadeemias SET-valdkondades töötavate välispäritolu teadlaste puhul, kui nad annavad hinnanguid soolise võrdõiguslikkuse olukorrale vastuvõtja-akadeemias.

Selle artikli fookuses on eelkõige naisteadlaste kogemus sooliselt ebavõrdse kohtlemisega ning selle märkamine ja tõlgendamine naiste endi poolt. Teame, et Rootsi akadeemias töötavad Ida-Euroopast pärit naisteadlased on soosüsteemidega kohanenud mitmekordselt. Esmalt sotsialiseeriti neist enamik võrdlemisi pinnapealsesse sotsialistlikku soolise võrdõigus-

likkuse süsteemi (vt. näiteks Krizsán jt. 2009), seejärel kogesid nad postsotsialistlikul perioodil teaduses kehtinud soosüsteemi (vt. näiteks EC 2004). Järgmisena seisis ees kohanemine Rootsi ühiskonnas kehtiva soolise võrdõiguslikkuse süsteemiga (vt. Krizsán jt. 2009) ja selle osana Rootsi teadusasutuste soosüsteemiga (vt. näiteks EC 2002; Wullum Nielsen 2014; 2014a). Seejuures tuli neil kõigis soosüsteemides kokku puutuda teatud erinevusega formaalsete normide ning tegelike praktikate vahel. Mitmeid sekundaarseid soolisi sotsialiseerimisprotsesse läbinuna on neil naistel omapärane võrdlusbaas, et mõtestada Rootsi akadeemia SET-valdkondades kehtivaid soolisi põhimõtteid ja praktikaid.

Välispäritolu teadlaste hinnangut vastuvõtja-akadeemia soolistele protsessidele mõjutavad riikidevahelised erinevused soolise võrdõiguslikkuse raamistamises. Järgnevalt selgitamegi, mille poolest erinevad Rootsi ja postsotsialistlike riikide võrdõiguslikkuse raamistused.

### **Riikidevahelised erinevused soolise võrdõiguslikkuse raamistamises**

Teoreetiliselt saab eristada kolme visiooni soolisest võrdõiguslikkusest: samasus, erinevus ja transformatsioon (Lombardo, Meier, Verloo 2009). Samasuse idee eeldab naiste kaasamist (poliitikameetmete abil) võimustruktuuridesse võrdselt meestega, erinevuse idee tunnustab meeste ja naiste erinevust, kuid pakub välja poliitikameetmed, et kompenseerida sellest tulenev naiste positsioonide halvemus, sellal kui transformatsiooni idee näeb ette olemasoleva ebavõrdsust taastootva struktuurse korra alustalade kõigutamist.

Analüüs Euroopa riikide soolise võrdõiguslikkuse poliitikate debattidest (Krizsán jt. 2009) tõi välja kolm poliitikaraamistuste põhirühma. Esiteks *kaasamisele* suunatud võrdõiguslikkuse raamistused, teiseks nn. *transformatiivsed* ehk praeguste soosüsteemi muutmisele suunatud raamistused ja algatused ning

kolmandaks, lähenemised, mis *eitavad* soolise võrdõiguslikkuse ideed või seavad selle põhimõtted kahtluse alla. Autorid oletasid, et avalikult otseselt eitav (kolmas) lähenemine ei ole enam poliitilistes diskussioonides sobilik, nii et selle asemel rakendatakse soolise võrdõiguslikkuse küsimuse alla seadmiseks kaudsemaid võtteid.

Lähemal vaatlusel osutus otstarbekas eristada Euroopas viit tüüpi riike: esiteks, ülekaalukalt transformatiivset raamistamist rakendavad riigid (Eesti, Sloveenia, Soome, Rootsi ja Hispaania); teiseks, kaasav-transformatiivse raamistamisega riigid, kus eitavate raamistuste osa on marginaalne (Tšehhi, Prantsusmaa, Holland, Saksamaa); kolmandaks, peamiselt kaasava raamistamisega riigid (Austria, Belgia, Luksemburg, Suurbritannia, Küpros, Kreeka, Portugal, Türgi, Horvaatia, Rumeenia, Sloveenia); neljandaks, polariseerunud maad, kus tugevalt kaasava või transformatiivse lähenemise kõrval esineb suurel määral ka eitavat raamistamist (Taani, Malta) ning viiendaks, tugevalt eitava soolise võrdõiguslikkuse raamistamisega maad, kus on võrdlemisi madal nii transformatiivse kui ka kaasava lähenemise esinemissagedus (Bulgaaria, Ungari, Läti, Leedu, Poola ja Itaalia).

Rootsi kuulub QUING-aruande (Krizsán jt. 2009) põhjal transformatiivse ja kõige tugevama soolise võrdõiguslikkuse raamistusega riikide hulka, mida iseloomustab väga selge võrdõiguslikkuse pooldamine ja väga nõrk eitava suhtumise osakaal, ent suurem osa Kesk- ja Ida-Euroopa riike kuulub nõrga või mõõduka võrdõiguslikkuse raamistusega riikide hulka.

Siiski, autorid rõhutavad, et tuleb tähele panna erinevust soolist võrdõiguslikkust puudutavate poliitiliste debattide ning sama riigi tegeliku soolise võrdõiguslikkuse näitajate vahel. Veel on oluline silmas pidada, et Kesk- ja Ida-Euroopa riikide puhul on poliitikadokumendid soolise võrdõiguslikkuse võtmeteemadest rääkides Euroopa Liidu dokumentidega võrreldes

oluliselt vähem soolistatud või ilmutavad selgelt teadmatust soolise ebavõrdsuse struktuursetest alustest. Näiteks Rootsi poliitikadokumendid on ka Euroopa Liidu omadega võrreldes rohkem sootundlikud, arvestades muuhulgas ka enam interseksionaalset ebavõrdset kohtlemist, mis on pigem harv isegi Euroopa Liidu dokumentides. Ka paistavad Kesk- ja Ida-Euroopa riigid silma selle poolest, et keskmisest sagedamini viidatakse soolise võrdõiguslikkuse temaatikat lahkavates dokumentides rahvusvahelistele nõuetele ja normidele, mida Rootsi puhul ei saa täheldada.

Seega võime rääkida sellest, et enamikus meile huvipakkuvate teadlaste päritoluriikides valitseb Rootsist põhimõtteliselt erinev lähenemine soolisele võrdõiguslikkusele. Samas kohaldatai neis riikides sotsialismiperioodil kohati vägagi otsustavaid võtteid naiste positsiooni parandamiseks, muuhulgas ka teaduses (EC 2004). See muudabki iseäranis huvitavaks küsimuse, kuidas hindavad nad Rootsi akadeemias käibivaid soolise võrdõiguslikkuse põhimõtteid ja praktikaid – mitte lihtsalt mobiilsete teadlastena, vaid just Ida-Euroopa riikidest pärit naisteadlastena.

## Metodoloogiline lähenemine

### Kriitiline raamistamisteooria

Et mõista, kas ja kuidas naisteadlased problematiseerivad soolist võrdõiguslikkust Rootsi akadeemias, kasutame kriitilist raamistamisteooriat. Lähtume arusaamast, et „poliitika toetuvad uskumuste, tajude ja mõistmiste ja väärtuste raamistikele“ (Ficher 2003, 144). Käsitleme soolist võrdõiguslikkust kui dünaamilist, vastuolulist kontseptsiooni, mille tähendus võib teiseneda vastavalt konteksti muutumisele. See kontseptsioon rändab ajas ja ruumis, ületades nii riikide kui ka institutsioonide piire. Sellel rännakul võib ta tähendus muutuda üldisemaks, tõmbuda kitsamaks ja

teiseneda (Lombardo jt. 2009). Soolise võrdõiguslikkuse poliitikat võidakse erinevalt raamistada.

Poliitikaraamid koosnevad reeglina neljast komponendist. Nendeks on *diagnoos* (milles seisneb probleem?), *põhjuslikkus* (mis või kes on süüdi?), *prognoos* (milles seisneb lahendus?), *üleskutse tegevusele* (kes peaks probleemi lahendamada?) (vt. Verloo 2005, 24). Küsimused, mis aitavad poliitikaraame tuvastada on järgmised: milles seisneb probleem, mida tuleb lahendada, keda see probleem mõjutab, mis asjaoludel probleem ilmneb või taaskerkib, mis on eesmärk, mida peab eesmärgile jõudmiseks ette võtma, kes peab ette võtma, millele toetatakse oma väited? (Verloo, Lombardo 2007, 35). Iga poliitikaraamistus hõlmab nii probleemipüstitust kui ka lahendust. Intervjuude läbiviimisel ja tulemuste analüüsimisel toetusimegi nendele küsimustele, et selgitada välja, milliseid soolise võrdõiguslikkuse raamistusi naisteadlased kasutavad.

Tavaliselt rakendatakse kriitilist raamistamisteooriat poliitikadokumentide (vt. nt. Krizsán jt. 2009; Verloo, Pantelidou Maloutas 2005) ja poliitikute sõnavõtude analüüsimiseks, et näha, kuidas sooline võrdõiguslikkus võib erinevalt raamistatuna õigustada erinevaid eesmäärke ja tegevusi ning viia valdkondade või riikide võrdluses erinevate ja koguni vastukäivate poliitikateni, aga meie katsetame seda metodoloogilist lähenemist mitte poliitikakujundajate, vaid soolise võrdõiguslikkuse poliitika subjektide (naisteadlaste) olukorrataju ja ootuste väljaselgitamiseks. Käsitleme niisiis teadlasi poliitiliste subjektidena, kel on oma väljakujunenud, kuid võimalik, et muutumises olev raamistus ühiskonnas toimuva hindamiseks, sealhulgas soolise võrdõiguslikkuse meetmete hindamiseks. Samas on alust ka arvata, et teadlastel on mõju ülikoolide soolise võrdõiguslikkuse poliitika väljatöötamisele ning kahtlemata väga suur mõju poliitikate igapäevasele mõtestamisele, legitimeerimisele ja rakendumisele.

## Andmete kogumise, analüüsimise ja esitamise meetodid

Valitud kriitilise raamistamisteooria põhimõtteid kasutav analüüs põhineb biograafilis-narratiivsetel intervjuudel (Wengraf, Chamberlayne 2006; Wengraf 2001) kolmeteistkümne järel doktorandi, lektori, uurija-inseneri, dotsendi ja professoriga, kes alustasid SET-teaduskarjääri üheksas erinevas Kesk- ja Ida-Euroopa riigis ja töötasid 2014. aasta sügisel kaheksas Rootsi ülikoolis. Kesk- ja Ida-Euroopa tähistab siinkohal kõiki Euroopa endisi kommunistlike režiime, sõltumata sellest, kas nad kuulusid praegu Euroopa Liitu või ei. Analüüsimine nii Euroopa Liidu sisese kui ka kolmandatest riikidest pärineva teadlasmobiilsuse/-rände kogemusi ja eriti sisserännanud teadlaste Rootsi akadeemiasse lõimumise kogemusi soolisest aspektist. Asjakohane on mainida, et hoolimata sellest, et mõne sellesse gruppi kuuluva naise välimusest võis aru saada, et nad pole igipõlised skandinaavlased, olid nad siiski valdavalt sini- või hallisilmised ning üsna kahvatu nahaga. Nad on selles mõttes privilegeeritud seisus ning nende kogemust ei saa ehk laiendada kõikidele naisteadlastele, kes tulevad Rootsi akadeemiasse võõrsilt.

Intervjueeritud olid vanusevahemikus 30–60 aastat. Kaasime nii üksikuid kui pere-dega, lastega kui lasteta naisteadlasi. Valimi jaotumist taustatunnuste alusel illustreerib tabel 1. Nii selles kui ka analüüsitulemusi tutvustavas osas on andmed anonümiseeritud ja vajadusel muudetud, et peita intervjueeritute identiteete.

Biograafilis-narratiivsed intervjuud toovad hästi välja subjekti loo aegruumis, avades üht-aegu nii elukäigu intentsionaalsuse ja intervjuueeritava agentsuse kui ka elukäigu paigutumise makrotasandi struktuuridesse (Apitzsch, Siouti 2007). Ilmneb nii informantide teadlikkus-tahtlikkus kui ka ühiskondlik-kultuurilised ja individuaalsed eeldused ja protsessid (samas), mis suunavad ja piiravad eluteid.

Peame oluliseks selgitada, et erinevalt tüüpilisest biograafilisest lähenemisest, mille puhul palutakse intervjueeritaval rääkida kogu oma elulugu, alates lapsepõlvest või koguni esivanematest, palusime meie naisteadlastel alustada sellest hetkest, mil nad esmakordselt tõsiselt mõtlesid välisriiki õppima- või tööle minekust. Mõne intervjueeritava puhul võis see hetk asetuda alles kolmekümnendatesse eluaastatesse. Kogutud andmete ajaline piiratus ei pruugi alati võimaldada süvabiograafilist analüüsi.

Käsitleme narratiive protsessidena, mille käigus taasloob kõneleja intervjuu käigus retrospektiivselt oma kogemuse muuhulgas selekteerides, korrastades ja andes juhtunule tähendust (Ní Laoire 2008, 198).

Uurimust planeerides huvitas meid Kesk- ja Ida-Euroopast tulnud naisteadlaste kohtlemine Rootsi akadeemias seoses kuulumisega nii sooliselle kui ka etnilise vähemusse. Lähtudes sellisest interseksionaalsest eeldusest, valmisime mõlema aluse kohta ette ka eraldi küsimusteplokid. Intervjuude käigus selgus aga, et naissoolisust tajuti palju suurema probleemina kui välispäritolu. Siin võib olulist rolli mängida SET-valdkonna teaduse ja teadlasrühmade rahvusvahelises ja „mehisus“. Kuna etniline vähemusstaatus ei omanud andmetes erilist kaalu, keskendume naisteadlaste soolise tõrjumise kogemustele ja hinnangutele, mida antakse Rootsi teadusasutuste soolise võrdõiguslikkuse edendamise poliitikatele.

Nimed kolmele soolise võrdõiguslikkuse raamistamise viisile, mis analüüsil eristusid, panime meie, väljastpoolt vaatajate ja üldistajatenä, mitte intervjueeritud ise. Teisisõnu tekkisid kolm põhikategoriat, toetudes olemasolevale teadustööle (Krizsán jt. 2009) *etic*-põhimõttel.

Intervjuude läbiviimisel kasutasime Skype'i videokõnesid, mis on teadlaste jaoks harjumuspärane tööriist. Skype'i videokõned võimaldavad näost näkku kohtumise kogemust, erinevalt näiteks telefonikõnede või e-kirjade vahendusel intervjueerimisest.

## Tulemused: kas/kus on probleem?

### Kolm soolise võrdõiguslikkuse raamistust

Selles peatükis esitame kolme tüüpi soolise võrdõiguslikkuse raamistamisi, mida andmetes leidsime (kokkurusurutult esitab neid tabel 2). Teeme seda, keskendudes Veronika, Katarina ja Lena olukordadele ja seisukohtadele. Fokuseerime andmetes leidunud kolme tüüpi seisukohtade tüüpilistele ning sõnaosavatele esindajatele. Juhime tähelepanu, et ühe inimese intervjuus võis esineda ka mitu raamistamist samaaegselt (vt. tabel 1).

Alljärgnevalt kirjeldame iga raamistust lähemalt.

### Transformatiivne raamistus

Aastal 2003 kandideeris umbes kolmekümnene Veronika mitme välisülikooli doktorantuuri. Talle tehti pakkumisi kahelt mandrilt, kuid ta valis Euroopa ja Rootsi geograafilise läheduse tõttu kodumaale. Postsotsialistlikult kodumaalt lahkumise põhjuseid oli kaks. Naisel ei edenenu teadustöö, sest ta käis suure koormusega „tavatööl“. Doktorandistipendium, kui see üldse õigeaegselt välja maksti, ei võimaldanud õpingutele keskenduda. Lisaks nõudis Veronika uurimisvaldkond moodsat ja kallist tehnoloogiat – labori aegunud sisseseade takistas teadustöö sujumist. Veidi pärast enda sisseseadmist valdkonna ühes maailma tipplaboris Rootsis kohtas Veronika oma tänast elukaaslast, kellega rajas pere ja kodu. Mõne aasta eest sai ta sünnijärgsele kodakondsusele lisaks ka Rootsi oma. Ometi on ta intervjuu ajal rahulolematu: kümne aastat Rootsi ülikoolis ei toonud püsivat töökohta, Veronika töötas endiselt projektipõhiselt teadurina. Naine ei olnud lootusrikas ka lähitulevikku vaadates. Osakonna majandusseisu ei saanud kiita ning Veronika täheldas, et kitsastel aegadel ja tiheda konkurentsi tingimustes edutatakse pigem mehi.

Tabel 1. Valimi kirjeldus

Intervjueeritav	Vanus 2014	Lähtepiirkond <sup>1</sup>	Karjäärifaas Roots	Peresituatsioon	Kasutatud raamistus(ed) <sup>2</sup>
Nr. 1	30	Baltikum	nooremteadlane	lasteta pere	3
Nr. 2	55	Balkani ps.	vanemteadlane	lastega pere	2
Nr. 3	55	Balkani ps.	vanemteadlane	üksik	1
Nr. 4	40	Ida-Euroopa	nooremteadlane	lasteta pere	1
Nr. 5	45	Balkani ps.	nooremteadlane	lastega pere	1/3
Nr. 6	40	Ida-Euroopa	nooremteadlane	lastega pere	1/2/3
Nr. 7	35	Ida-Euroopa	nooremteadlane	lastega pere	3
Nr. 8	50	Ida-Euroopa	vanemteadlane	üksik	1/3
Nr. 9	35	Balkani ps.	nooremteadlane	lastega pere	3
Nr. 10	60	Balkani ps.	vanemteadlane	(täiskasvanud) lastega pere,	3
Nr. 11	45	Balkani ps.	vanemteadlane	lastega pere	1
Nr. 12	45	Kesk-Euroopa	vanemteadlane	lastega pere	1/3
Nr. 13	45	Balkani ps.	vanemteadlane	lasteta pere	3

<sup>1</sup> Kesk- ja Ida-Euroopa endised kommunistlikud režiimid on liigitatud järgmiselt: Baltikum (Eesti, Läti, Leedu); Kesk-Euroopa (Poola, Tšehhi Vabariik, Slovakkia, Sloveenia, Ungari); Balkani poolsaar (Horvaatia, Bosnia ja Hertsegoviina, Rumeenia, Bulgaaria, Serbia, Albaania, Makedoonia, Kosovo, Montenegro); Ida-Euroopa (Valgevene, Ukraina, Moldova, Venemaa).

<sup>2</sup> Analüüsi käigus eristunud raamistused (1 – transformatiivne; 2 – kaasav; 3 – eitav) on lähemalt kirjeldatud selles peatükis.

Veronika: *Paar meest said hiljuti lektoriks, aga meile (naissoost teaduritele) öeldi, et peate paremaid aegu ootama. Senikaua aga olen rakkes kursuste ning magistrantide ja doktorantide juhendamise ja teen seda praktiliselt tasuta (naerdes mõrult). Minu palk on madalam ja positsioon palju ebakindlam kui lektoritel. See on ebaõiglane. Veel paar aastat sellistes tingimustes ja ma kaalun ... (Rootsi akadeemiast lahkumist). Miks ma peaks tegema sama tööd palju madalama palga eest!?*

Vaadates ringi oma multietnilistes töökollektiivides, leidsid paljud intervjuueeritud, et rahvus ei ole tööl probleemiks. „Naisena akadeemias on keerulisem kui välismaalana,“ ütles ka Veronika. Lisaks osakondade juhtkonnapoolsele meeste-eelistamisele süüdistas Veronika Rootsi teaduse hindamise süsteemi tervikuna, mille löid mehed meeste jaoks.

Veronika: *Ma ei usu, et professorid, kes hindavad taotlusi ja lükkavad osa neist kõrvale, ise aduvad, et nad tegelevad (soolise) diskrimineerimisega. Asi on lihtsalt selles, et kriteeriumid, millest nad lähtuvad on loodud meeste jaoks. Kui naine esitab taotluse – loomulikult see ei sobitu. Kriteeriumid on meeste jaoks kujundatud, sest see on (mehekeskne) traditsioon. Mehed rajasid akadeemia ja naised liitusid hiljem. Üllatav on vaid, et traditsioon nii aeglaselt muutub (naerdes). Meil on juba aasta 2014.*

Kriteeriumitena, mis Veronika hinnangul mehi süstemaatiliselt eelisolukorda seavad, nimetasid tema ja mitmed teised naised kaasautorluses kirjutatud publikatsioonide puhul kõikide autorite panuse võrdsustamist. Sageli on naine esimene ja mees viimane autor ning esimese autori ehk naise teistest suurem panus artikli valmimisse ja avaldamisse jääb vääri-



liselt tunnustamata. Lisaks võidakse grantide jagamise ja värbamise komisjonides, Veronika tähelepanekul, tõlgendada kaasautorlust mees- ja naisautorite puhul erinevalt: meeste puhul tõestusena, nende „edukusest võrgustumises ja

koostöös“ ning naiste puhul märgina „iseseisvusest ja teistest sõltumisest“.

Kõik naised selles uurimuses sisenesid Rootsi teadusesse pärast teadustee algust postsotsialistlikus lähteriigis. Selles suhtes erinevad

Tabel 2. Intervjueritute soolise võrdõiguslikkuse raamistused Rootsi teaduses

Raamistused	Diagnoos (Milles seisneb probleem?)	Põhjuslik seos (Mis või kes on süüdi?)	Prognoos (Milles seisneb lahendus?)	Üleskutse tegevusele (Kes peaks probleemi lahendama?)
<b>1. Transformatiivne raamistus</b>	Naisteadlaste süstemaatiline (kuigi ehk mitteteadlik) ekspluateerimine ja diskrimineerimine teadusmaailmas	Riiklik teaduse rahastamise ja teadustulemuste hindamise süsteem ning ülikoolide värbamise ja edutamise kriteeriumid on ajalooliselt kujundatud just meestele sobivaks	A. Lähiperspektiivis – naiste argine koostöö tänase süsteemi piirides. B. Pikas perspektiivis – akadeemilise tippaseme kriteeriumite väljavahetamine naistesõbralikumate vastu	Kõikidel tasemetel naisteadlased
<b>2. Kaasav raamistus</b>	A. Naisteadlaste kompetentsuse kahtluse alla seadmine ülikoolides B. Kompetentsete naisteadlaste väike arv	A. Ülikoolide tänased soolise võrdõiguslikkuse poliitika õõnestavad naisteadlaste tõsiseltvõetavust B. Pered ja lasteasutused suunavad tüdrukuid süstemaatiliselt ja maast madalast SET-valdkondadest eemale	A. Naisteadlaste edutamine erialase kompetentsuse, mitte soolise kuuluvuse alusel B. Alustavate naisteadlaste vajaduste väljaselgitamine, et toetada nende jäämist teadusesse	A. Naisteadlased, kes peavad läbi tõsise töö end (meessoost teadlaste massile) tõestama B. Pered ja lasteasutused, kes peavad laste arengut suunama soostereotüübivabalt
<b>3. Eitav raamistus</b>	Naised on teaduses alaeindatud (aga see on probleem pigem ülikooli juhtkonna ja soolise võrdõiguslikkuse eestkõneleajate kui teaduse arengu jaoks)	Naiste endi huvi puudus teaduse vastu	Aeg teeb oma töö sedamööda, kuidas tänased naissoost üliõpilased SET-teadlasteks sirguvad	Välist sekkumist pole vaja. Noored naised võivad ise teaduses jätkata

nad kolleegidest, kes veetsid kogu oma õpingute ja tööelu Rootsis ja kelle Rootsi-kesksest kogemusest Rootsi teaduspoliitikate väljatöötajad näivad lähtuvat. Kui välispäritolu teadlased kaitsesid doktorikraadi Rootsi ülikoolis, ei võetud nende varasemat teadustöö kogemust Kesk- ja Ida-Euroopas arvesse kui väärtuslikku töökogemust välisriigis. Kuigi Veronika käis mitu aastat doktorantuuris lähteriigis, kaitses temagi doktoritöö alles Rootsis. Ootuspäraselt läinuks ta seejärel välisriiki, et saada vaheldust koduriigi (Rootsi) töövõtetele ning koguda rahvusvahelist sotsiaalset kapitali. Kraadi kaitsmise hetkel tundis Veronika, et tema elus on viimastel aastatel olnud küllalt palju vaheldust. Ta ihaldas vahelduseks stabiilsust – sisseelamist oma uude koduriiki ning harjumist Rootsi akadeemia töövõtete ja organisatsioonikultuuriga, mis erinesid oluliselt talle harjumuspärasest. Veronika jäi Rootsi, ignoreerides nõnda SET-teadlase karjäärimudelit, mis eeldas temalt kui hiljuti Rootsi ülikooli tulnult „topeltkoormust“ uute kogemuste vallas.

Mitmed naised kritiseerisid välismaal järel doktorantuuri läbimise normatiivsust projektide rahastamisel, akadeemilistele ametipostidele värbamisel ja edutamisel. Veronika leidis, et välisriigi järel doktorantuuri puudumisest tema CVs ei tohiks veel automaatselt järeldada, et tal puudub rahvusvahelise koostöö kogemus, mida tüüpiliselt saadakse välislaboris töötades. Ta kritiseeris selle kriteeriumi meelevaldsust.

Veronika: *Me teeme Suurbritannia kolleegidega koostööd, viime läbi ühisprojekte. Ainus erinevus (järel doktorantuurist välisriigis) seisneb selles, et ma ei pea lahkuma Rootsist. Töötan siin ja saadan proovid välismaale. Töö on tehtud, kuid pääseme kolimisest, oma kodu väljajüürimisest ja muust säärasest. [---] Kusjuures me teeme paralleelselt ka teiste (välisriikide) tööriühmadega koostööd. Hoopis keerulisem oleks pakkida kotid ja lahkuda kodust. [---] See on formaalne kriteerium, mille ette on (rahastus- ja vär-*

*bamisotsuste langetajatel) lihtne tömmata linnuke. Mulle näib, et täna, kus teadusraha napib, samas konkurents on tihe, tervitatakse sellist kriteeriumi kui võimalust liikata suur osa taotlustest kõrvale. Hahahaha, või ei ole käinud järel doktorantuuris! (Naerab, imiteerides oletatavat hindajat.) Eemaldame, nad lihtsalt konkurentsist. See on väga mugav. Ja see tabab paljusid tüdrukuid. [---]*

Veronika käsitles järel doktorantuuri välisriigis fetišina, mis vaatamata välisele sooneutraalsusele marginaliseerib süstemaatiliselt just naisteadlasi. Alltoodud tsitaadist ilmneb, et mobiilse noore teadlase mudel sobib vaikumisi kõige paremini heteroseksuaalsetes paarisuhetes elavataele meesteadlastele. Ka naiste teaduskarjääri takerdumise uurijad tõdevad, et konservatiivsete soorollide tõttu ei saa naised niisama kergelt reisida ja hoolitsuskohustusi delegeerida kui meesteadlased. Samuti on mehe töötasu keskmiselt kõrgem ning sellest loobumine, et saata oma teadlasest naist välisriiki, võib tuua perele kaasa olulise väljamineku (vt. nt. Norforsk 2014, 37; Leemann 2010).

Veronika: *Igas komisjonis istub meesprofessor, kes kirjeldab oma hiilgavat järel doktorantuuri, kuidas ta läks välismaale, võttis pere kaasa ja naine oli lapsehoolduspuhkusel nende beebiga ja kõik laabus lihtsalt suurepäraselt. Ja kuidas see oli nii hea – nii hea – nii hea! Ja siis on naisprofessor, kes tunnistab, et ta ei saanud välismaale minna, ... oli erinevaid põhjuseid, abikaasa ei sattunud sellest just vaimustusesse; kuid vaadake mu publikatsioonide nimekirja! Praegu eelistatakse neist kahest variandist üht – mehe lugu. Ja järel doktorantuurist on saanud üks peamisi kriteeriume, mis otsustab noorteadlaste rahastamise ja lektoriks valimise. Polegi midagi imestada, et naisprofessoreid nii vähe on!*

Kuigi Veronika pooldas Rootsi akadeemia soolise võrdõiguslikkuse edendamise ja naisteadlaste toetamise poliitikat, kurvastas ta

selle jõuetuse üle võrreldes sajandite vältel ehitatud mehekeskse akadeemilise traditsiooni tugevusega. Ültal juhitud revolutsioonidele ta lähiplaanis eriti ei looda. Realistlikuks peab Veronika rohujuuresandide lahendusi naiste endi poolt: teaduse tänase soolise olukorra analüüsimist ja teadvustamist ning argistes situatsioonides naisteadlaste vahelist võrgustumist, tugigruppe ja mentorlust, üksteise soovitamist erinevate ülesannete täitjateks, kursuste läbiviijateks, komisjonidesse ja ametikohtadele meesteadlaste eeskujul. Naised jäävad lootma, et uus tippteadlaste põlvkond on ehk tänasest sooteadlikum ega diskrimineeri naisi teadlikult ega teadmatusest.

Lõpetuseks, Veronika annab oma teaduskarjääri arengule veel kaks-kolm aastat prooviaega. Kui püsitöökoht selle ajaga ei teki, kaalub ta teadusest lahkumist. „Ma võiks avada oma väikese äri,“ mõtiskleb Veronika pärast oma viieteistkümmene aasta pikkuseid investeeringuid teadusesse.

## Kaasav raamistus

Kui osa naisi, nagu Veronika, heitsid Rootsi akadeemia soolise võrdõiguslikkuse poliitika-tele ette jõulisuse puudumist, siis leidis neidki, kes tajusid seda pigem agressiivsena, kuid sealjuures rumalana ja naiste positsiooni kahjustavana. Katarina, intervjuu toimumise ajaks viiekümnendate keskpaigas professor, instituudi asedekaan ja doktoriõpingute juht prestiižses Rootsi ülikoolis, esindab neid hästi.

Edukas karjäär Rootsi akadeemias ei tulnud Katarinale niisama lihtsalt. See nõudis enda vajalikkuse ja kompetentsuse tõestamist, sooliste eelarvamustega võitlemist ning väsimatut tööd. Aastast 2001, mil ta Rootsi järel doktorantuuri astus, kuni intervjuu erimiseni 2014 sügisel, on Katarina hinnangul tööelu „üks lakkamatu võitlus“. Väljakutsete hulka, mida võõrsile teadustööle minnes ületama pidi, kuulus suure hulga seniste publikatsioonide „võõrkeelsus“ (Rootsi poolt vaa-

datuna), loengute pidamine võõrkeeles (välis-päritolu teadlaste perspektiivist) ning koostöövõrgustiku loomine sihtriigis üsna nullist ning uue akadeemilise süsteemi ja organisatsiooni-kultuuri tundmaõppimine.

Kui uurisime Katarina kogemusi etnilise tõrjumisega, tões ta sarnaselt valdava osaga intervjuueeritustest, et neid ei ole, „pigem on teaduskonnas muid rahvusi rohkem kui skandinaavlasti, sest viimastel puudub motivatsioon (pärast magistrantuuri) veel neli aastat pingutada, kui tasuv töö selletagi käes“.

Teadusmaailma soosuhete ja soopoliitikate peale on aga end feministiks pidav Katarina palju mõelnud ning jõudnud arusaamisele, et Rootsi ülikoolide sekkumised pahatihti pigem õõnestavad naisteadlaste tõsiseltvõetavust ja karjääri, selle asemel et naisi toetada. Katarina-taolised naised ei problematiseeri teaduse hindamise kriteeriumeid, nagu tegi näiteks Veronika. Nad on valmis meeste seatud reeglite järgi mängima ning arvustavad naiste erikohtlemist akadeemias.

Katarina rääkis, kuidas nii tema dotsendiks kui ka professoriks valimine viibisid nõude tõttu, et hindamiskomisjoni peab kuuluma vähemalt üks naine. Kuna tema teadusvaldkonna tippteadlaste hulgast leidis naisi väga vähe, venis kandidaatide hindamise protsess ja Katarina ametisse nimetamine. Viivitused ja selgusetus mängisid Katarina närvidel. Nüüdsiks kuulub ta ise juba mitu aastat naissoost kvalifitseeritud komisjoniliikmete kitsasse ringi. Ühelt poolt tagab sellistesse kogudesse kuulumine juurdepääsu infole, otsustele ja võimule, teisalt aga mitmekordistab see Katarina administratiivset koormust.

Katarina: *Ja nad (naissoost professorid) on väsinud sellest, et ülikoolid neid pidevalt paluvad, et järgida naissoost komisjoniliikme reeglit (naerab). Arvestades naiste nappusega valdkonnas ei oska ma öelda, kui mõistlik see nõue on. Pigem vastupidi. [---] Üha uuesti ja uuesti paluvad kolleegid mul tulla. „Hästi,“*

*vastan mina ikka ja jälle ... Mul on palju komisjonides istumise tööd, administratiivset tööd.*

Osa Katarina administratiivsest tööst seisneb ka „Tuleviku naisteadlaste“ projektis osalemises, mille eesmärk on välja selgitada, kuidas tõsta naisdoktorantide valmisolekut jääda Katarina ülikooli ja akadeemiasse üldisemalt. Ülikool on eesmärgiks seadnud soolise tasakaalu, mis on Katarina hinnangul „lihtsalt naeruväärne“, arvestades naisõppurite suhtelist huvi puudust valdkonna vastu – „kuidas 25 protsendist naisdoktorantidest välja pigistada 50 protsenti töötajaskonnast,“ kritiseerib naisprofessor ja -juht seatud soolise võrdõiguslikkuse sihte.

Lisaks on Katarinal raske taluda osa meeskolleegide vihjeid, et naisi nimetatakse kõrgetesse administratiivsetesse ametitesse ning naisteadlaste projekte rahastatakse, et näidata, et ülikooli saadab edu soolise võrdõiguslikkuse vallas. Katarinagi peab võimalikuks, et kusa-gil – küll mitte tema osakonnas või ülikoolis – tuuakse erialane kompetentsus ohvriks soolisele tasakaalule. Katarina on veendunud, et juba selline kahtlus õonestab kõigi edukate naiste, sealhulgas tema isiklikke pingutusi ja kaalukust teadlasena. Teda ärritab Rootsi ülikoolide senine soolise võrdõiguslikkuse poliitika, mis on tekitanud sellise kahtluse.

*Katarina: Olen kuulnud, et mõnel pool, mitte küll minu teaduskonnas, aidatakse mõnd naist, sest ta on naine, et paista statistikas head välja. Tõesti, ma vihkan seda! Ma pole kunagi midagi saanud oma soo tõttu. Olen täiesti kindel, et ma pole kunagi midagi saavutanud, kuna olen naine.*

Intervjuueerija: *See näib olevat oluline ja tundlik teema sinu jaoks?*

*Katarina: Jah, sest ma tean omal nahal, kui keeruline oli saavutada, mida olen tänaseks saavutanud ja saavutanud tänu oma kompetentsusele. [---] See ärritab mind tõsiselt. Kardan, et meeskolleegid järeldavad, et*

*olgu mis on, naisi peab olema kõikjal poolleks. Miks peaks me saama pooled kohad, kui 50 kolleegist vaid viis on naised!? No mõtle hetkeks [---] kõik need meetmed ja pidev rääkimine soolisest võrdõiguslikkusest ja nii vähe reaalseid tegevusi, mis arvestaks kompetentsusega, stimuleerib osa inimesi. Kardan, et ka mehed, kes tõesti väärtustavad naisi, võivad hakata arutlema, miks antakse naistele rohkem kui meile, meestele? Kardan, et nad võivad vahetada poolt. Sest juba on liiga palju – inimestelt (meesteadlastelt) võetakse-võetakse. Kui ühel hetkel saab liiga palju, siis saab liiga palju.*

Katarina arvates ei saa kuigi palju ära teha tänaste poliitikatega, mis asetavad ülikoolidele suure surve otsida ja edutada naisi. Tegelik probleem ja lahendus ei paikne mitte akadeemias, vaid hoopis madalamal tasemel – kodudes ja koolides, kus tütarlapsi suunatakse süstemaatiliselt tehnika ja teaduse juurest eemale. Just sealt peaks alustama naiste teadusesse toomisega. Praegu jõuab Katarina hinnangul vaid erandlik naine SET-valdkondades doktorantuuri. Ja nii ei olegi kedagi teaduriks, rääkimata professoriks värvata. Tänaused akadeemia seest lahendust otsivad soolise võrdõiguslikkuse poliitikat tekitavad asjatuid pingeid mees- ja naisteadlaste vahel ning on lõpuks ikka määratud läbikukkumisele, on Katarina veendunud.

## Eitav raamistus

Valimis leidis ka naisteadlasi, kelles erinevalt Veronikast ja Katarinast polnud kibeduse jälgegi, näiteks Lena. Tänaसेks umbes 40-aastane Rootsi kodanik kolis Balkani poolsaarelt Rootsi Kuningriiki viisteist aastat tagasi armastuse pärast. Kuigi tal oli juba magistrakraad ja väike teadustöökogemuski kodumaalt, astus ta Rootsis uuesti magistrantuuri. Peamiselt selleks, et oma vaba aega sisukalt veeta. Järgnesid doktorantuur, järeldoktorantuur, vanem-lektori positsioon, doktoriõpingute juhi ja nüüd dot-

sendi koht – kõik riburada pidi samas Rootsi prestiižses ülikoolis ning ilma et Lena oleks isegi tajunud karjääriredelil üles ronides erilist konkurentsi. Kõik sujub, kui tööd teha, leidis Lena, kui imestasime tema loo kergust.

Lena: *Ma ei arva, et teadlasetöö erineks kuigivõrd teistest tööddest. [...] Näen seda nii, et teadus on lihtsalt üks paljudest tööddest, mida tuleb hästi teha. Ja kui teed seda hästi, sujubki kõik ladusalt (naerdes).*

Samas pole Lena edu siiski nii tavaline, kui teda kuulates tunduda võib. Tema instituutis töötab üksteist seniorteadlast ja neist vaid üks – Lena – on naine. Vahepeal laiub suur tühimik, kuni tulevad mõned naissoost doktorandid ja nende järel magistrandid, keda on juba võrdselt meessoost magistrantidega. Lena käsitluses ei kõla selline äärmuslik sooline vildakus probleemina, aga tulles vastu intervjuerijale mõtleb ta siiski kaasa ja leiab, et tema ja vanemate põlvkondade naistel polnud lihtsalt huvi või eelsoodumust teadlasetööks. Ta usub, et instituudi sooline tasakaal võib paraneda iseenesest sedamööda, kuidas tänased naissoost magistrandid, kes soovivad valdkonnas tegutseda, teadlasteks sirguvad. Lena nagu Katarina kirjeldab, kuidas nii ülikool kui ka tema instituut üritavad värvata kvalifitseeritud naisi, kuid senini pole neid lihtsalt kusagilt võtta. Mingeid struktuurseid tõkkeid pole Lena oma soo või rahvuse tõttu karjääriteel kohanud ega pea tõenäoliseks, et teisedki nende taha toppama jääks.

Lena: *Ma pole mitte kunagi puutunud kokku mitte mingisuguse ahistamise või teistsuguse kohtemisega selletõttu, et olen naine või kuna tulin välisriigist. Kolleegid on mulle öelnud, et sa oled lihtsalt naiivne ega näe tegelikkust. Aga tõepoolest – ma ei näe neid asju. Ma ei tunne, et Rootsi ühiskond kohtleks mind teisiti. Ma pole kunagi kogenud midagi negatiivset [...]. Öeldakse, et välismaalasi*

*koheldakse teisiti. Mind mitte (emotsionaalselt)! Mind mitte kunagi. Pigem ütleksin, et mu rahvus on isegi eeliseks olnud.*

Intervjuerija: *Kuidas nii?*

Lena: *Näiteks prooviti mulle asju lihtsaks teha, sest ma ei tundnud süsteemi, ei rääkinud rootsi keelt või midagi seesugust. Mu päritolu polnud kunagi mulle koormav. Sellest ajast, kui saabusin Rootsi, on mind koheldud väga hästi.*

Veronika korraldas nii, et sai osaleda rahvusvahelistes projektides ja erinevate riikide teadlaste koostöös Rootsist lahkumata, välja arvatud väliskonverentsid, kus ta ikka osales, seevastu Lena CVs ilutses õige mitu külalisteadlase episoodi. Ta oli töötanud korduvalt kuude kaupa erinevatel kontinentidel ja plaanis ka intervjuerimise ajal akadeemilist puhkeaastat tipplaboris teisel pool maakera. Lapsi ja koduloomi tal polnud ja mees nõustus meelsasti kaasa minema.

Märgiksime veel, et mitu Kesk- ja Ida-Euroopast pärit naisteadlast, kes sarnaselt Lenaga ei näinud naiste kohtlemist Rootsi akadeemias probleemseks, vaid põhjendasid valdkonna teadlaskonna soolist kompositsiooni iga naise individuaalse huvipuudusega, sarnanesid selles, et neil ei olnud lapsi ega teisi lähedasi, kelle eest nad oleks pidanud hoolitsema. Need naisteadlased vastasid „meesteadlase normile“, olles vabad töötama millal iganes. Neil polnud olulist kokkupuudet konfliktidega, mis võivad tekkida professionaalse ja teiste elurollide ühitamisel.

## Diskussioon

Sooline ebavõrdsus akadeemias kujuneb indiviiditasandi, organisatsioonitasandi ja teadustöö sisu hõlmava nn. metatasandi praktikate (koos)mõjul (Hearn, Husu 2011; Hearn 2012; vt. ka Schiebinger ja Schraudner 2011). Kõigil nendel tasanditel tekkivat soolist ebavõrdsust on

võimalik heastada sekkumistega igal konkreetsel tasandil. Kuigi Rootsi akadeemias on võrreldes teiste riikide ülikoolide ja teadusasutustega tehtud palju edusamme selliste meetmete rakendamisel, leiavad Rootsi SET-valdkondade naisteadlased üksmeelselt, et akadeemias valitseb jätkuvalt sooline ebavõrdsus (Seierstad, Healy 2012).

Meie eesmärk oli uurida, kuidas hindavad soolist võrdõiguslikkust ja selle saavutamiseks tehtavaid jõupingutusi Rootsi akadeemias seal töötavad Kesk- ja Ida-Euroopa-päritolu SET-valdkondade naisteadlased. Selle rühma arvamusi pole seni analüüsitud.

Mõtestame nende naiste hinnanguid peamiste soolise võrdõiguslikkuse visioonide (samusus, erinevus, transformatsioon) ning Euroopas seni eristatud soolise võrdõiguslikkuse raamistuste (kaasav, transformeeriv, eitav) taustal. Sellised jaotused sobisid üsna hästi kogutud andmetega, intervjuudes esines nii eitamist, kaasamist kui ka transformatsiooni. Sealjuures võis üks naisteadlane intervjuu jooksul kombineerida erinevaid raamistusi (vaata tabelit 1).

Veronika lugu, mille kohaselt sooline ebavõrdsus on akadeemias suureks probleemiks ja senised sekkumised on küll positiivsed, kuid jäävad liiga nõrgaks, seostub transformatiivse raamistamisega. Selles raamistuses nähakse nais- ja meesteadlasi ja nende vajadusi olemuslikult erinevatena ja rõhutatakse vajadust ülikoolide organisatsioonikultuuri naistesõbralikuks muutmiseks ning *teaduse tipptaseme* mõõdikute ülevaatamiseks.

Katarina lugu haakus eelkõige kaasava raamistusega, sest vastandus tugevalt naistele mõeldud erimeetetele. Tema käsitluse kohaselt on mees- ja naisteadlased sarnased ja naisi tuleb meestega võrdsel tingimustel hõlmata „meeste mängu“. Siit ka kriitika suunamine akadeemiliselt kultuurilt mujale, näiteks kodudele ja koolidele, kus tuleks stimuleerida tütarlaste huvi teaduse vastu.

Kolmandana eristus Lena näitel nn. eitav raamistik, mille kohaselt on Rootsi akadeemia soolise võrdõiguslikkuse alased sekkumised küll olemuslikult nõrgad (ja sellisena ebaefektiivsed), kuid samas mitte ka eriti vajalikud, sest sooline olukord tasakaalustub aja möödudes ka ilma väliste sekkumisteta. Selles raamistuses puudub veendumus, et tänane olukord oleks ebaõiglane naisteadlaste suhtes või pärsiks teaduse arengut. Kolmas, nn. *laissez-faire*'i lähene mine, osutuski intervjuumaterjalis populaarseimaks (3. soolise võrdõiguslikkuse raamistus tabelis 2).

Iseloomulik on aga, et kõigi raamistuste puhul otsiti lahendust eelkõige individitasandil: lahenduseks on naisteadlased ise või siis perekonnad ja koolid, kes kasvatavad tüdrukuid – võimalikke tulevase naisteadlasi. Pannes vastutuse eelkõige naisteadlastele endile, individualiseeritakse „süü“ süsteemse soolise ebavõrdsuse eest ja pisendatakse akadeemia rolli akadeemia soolise tasakaalutuse kujundajana. Nii toetatakse neoliberaalset ülikoolimudelit (Mountz jt. ilmumas).

Tundlikkus ebavõrdsuse kohtlemise suhtes võib olla seotud kultuurikontekstiga, milles inimene elab, millesse ta sotsialiseeritud on. Postsotsialistlikust Euroopast pärit intervjueritavad sotsialiseeriti ideoloogiasse, mis eitas naiste ja meeste võrdsust taotlenud kommunistlike reformide järel igasugust soolist ebaõiglust süsteemis. Ka neoliberaalsed reformid, mida enamikus postsotsialistlikes ühiskondades alates 1990. aastate algusest ellu viidi, ei keskendunud just õiglase ümberjaotuse või tasakaalustatud esindatuse põhimõtetele.

Arvestades seda hiljutist ajaloolist tausta ning Kesk- ja Ida-Euroopa naisteadlaste võimalikke kogemusi marginaliseerimisega läh-teakadeemiates, võib Rootsi ülikoolide soolistatud kultuur tunduda piisavalt läbipaistev, teistalt aga neoliberaalse akadeemiaga juba harjunule isegi pealetükkivalt eestkostev. Kasutades Albert O. Hirschmani terminoloogiat, võib

nende naisteadlaste hää(ekus)t (*voice*) võimalike süsteemsete puuduste väljatoomisel pärsida ka tänulikkus ja lojaalsus (*loyalty*) vastuvõtjaakadeemia, selle külalislahkuse eest (Sippola 2013). Lisaks võidakse karta, et etnilise ja soolise topel marginaliseerituse positsioonilt sõnavõtmine võib kutsuda ülejäänud teadlaskogukonnas esile võõristuse. Kriitika rõhutaks kritiseerija eristumist neutraalsest, meritokraatlikust printsibiist lähtuva teadlase kuvandist (mis vastab vaikumise meesteadlase normile, vt. Acker 1990; 2006) ning marginaliseeriks seeläbi vähemusse kuulujaid veelgi.

Selleks, et Rootsi (ja laiema) ülikoolides ei käivitaks teistes sektorites töörandega kaasnenu nn. sotsiaalne dumping, kuna mujalt riikidest pärit naisteadlased nõustuvad oluliselt ebavõrdsemates tingimustes töötama, on oluline leida sõnavara, jagatud diskursus, mille najal taotleda ka võõrsilt tulnud teadlaste toetust Rootsis rakendatavatele poliitika-meetmetele. Tuge pakub selleks kasvõi tõdemus, et kõigis tuvastatud soolise võrdõiguslikkuse raamistustes esines arusaam, et naised on Rootsi akadeemia SET-valdkondades alaesindatud ja see on (vähemalt mingil tingimusel) probleem.

Teisalt esineb postsotsialistlikest riikidest pärit Rootsi SET-teadlaste seas tugevalt ka seisukoht, et Rootsi akadeemia vajab jõulisemat transformatsiooni (1. soolise võrdõiguslikkuse raamistus tabelis 2). Nendelt naisteadlastelt võiks Rootsi akadeemia kindlasti üht-teist õppida ja muuhulgas tugineda nende energiale ja toetusele muutuste esilekutsumisel.

Jätku-uurimustes tasuks laiendada valimit väljapoole SET-teadusi ja teadlasi, et kaardistada sisserännanud naisteadlaste olukorrajaju ka sellistes valdkondades, kus naiste alaesindatus ei ole nii tugev või ilmneb alles hierarhia kõrgematel astmetel. Samuti pakuks huvi, kui võrd suurt rolli mängivad soolise võrdõiguslikkuse raamistamisel teaduses naisteadlase päritoluriik, elukaare etapp ja akadeemiline vanus.

## Tänuõnad

Autorid tänavad Rootsi Instituudi Visby programmi, mis finantseeris Marion Pajumetsa järel doktorantuuri projekti „Üleilmne teadus-, inseneri- ja tehnoloogiaerialade talendijaht ja „mobiilsed ajud“: püüdlused ja reaalsused, mis mõjutavad naissoost SET-teadlaste rännet postsotsialistlikust regioonist Rootsi ja kaugemalegi“, mille ta viis aastatel 2014–2015 läbi Örebro ülikoolis. Analüüsi läbiviimist toetasid ka projekt „Teadlase karjäärimudeli arendamine naiste karjääritee toetamiseks“, mida rahastab Norra finantsmehhanismi 2009–2014 programm „Sooline võrdõiguslikkus ning töö- ja pereelu tasakaal“, ning Eesti Teadusagentuuri poolt Triin Roosalule eraldatud personaalse uurimistoetuse grant PUT106 „Alternatiivsed karjäärid ja töökorraldus: postkommunistlike riikide paindlikkus“.

## Kirjandus

Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. – *Gender & Society*, kd. 4, nr. 2, lk. 139–158.

Acker, J. (2006). Inequality Regimes Gender, Class and Race in Organizations. – *Gender & Society*, kd. 20, nr. 4, lk. 441–464.

Apitzsch, U.; Siouti, I. (2007). Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies. Frankfurt am Main, Johann Wolfgang Goethe Universität.

EC = European Commission (2002). National Policies on Women and Science in Europe. A report about women and science in 30 countries (by Professor Teresa Rees). Directorate General for Research on Women and Science, Luxembourg, Office for official Publications of European Communities.

EC = Euroopa Komisjon (2004). Raisatud anded: isiklike võitluste muutmine avalikuks küsimuseks. Teadus ja ühiskond: naised ja teadus Enwise riikides. Enwise ekspertgrupi aruanne Euroopa Komisjonile naisteadlaste olukorra kohta Kesk- ja Ida-Euroopa ning Balti riikides. Brüssel, Euroopa Ühenduse ametlike väljaannete talitus. <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/101887> (20.12.2015).

EC = European Commission (2008). Better Careers and More Mobility: A European Partnership for Researchers. Brussels, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

- EC = European Commission (2012). Meta-analysis of gender and science research. Synthesis report. Luxembourg, Publication Office of the European Union.
- Fisher, F. (2003). *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices*. Oxford University Press.
- Hearn, J.; Husu, L. (2011). Understanding gender: Some implications for science and technology. – *Interdisciplinary Science Reviews*, kd. 36, nr. 2, lk. 103–113.
- Hearn, J. (2012). Men, Masculinities, Gender Equality and Excellence in Science. – Gutiérrez-Lobos, K.; Lydtin, S.; Rumpfhuber, S. (toim.), *Hat Wissenschaftliche Leistung ein Geschlecht? Aktuelle Beiträge zur Exzellenz debatte*. Vienna, Facultas Verlags- und Buchhandels, lk. 75–86.
- Husu, L.; Koskinen, P. (2010). Gendering excellence in technological research: A comparative European perspective. – *Journal of Technology, Management and Innovation*, nr. 5, lk. 127–139.
- Husu, L. (2005). Women's Work-Related and Family-Related Discrimination and Support in Academia. – *Advances in Gender Research*, kd. 9, lk. 161–199.
- Krizsán, A.; Dombos, T.; Kispéter, E.; Szabó, L.; Dedić, J.; Jaigma, M.; Kuhar, R.; Frank, A.; Sauer, B.; Verloo, M. (2009). *Framing Gender Equality in the European Union and Its Current and Future Member States*. QUING report, Vienna, Institut für die Wissenschaften vom Menschen. [http://www.quing.eu/files/results/final\\_larg\\_report.pdf](http://www.quing.eu/files/results/final_larg_report.pdf) (20.12.2015).
- Leemann, R. J. (2010). Gender inequalities in transnational academic mobility and the ideal type of academic entrepreneur. – *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, kd. 31, nr. 5, lk. 609–625.
- Lombardo, E.; Meier, P.; Verloo, M. (toim.) (2009). *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, Bending and Policy-Making*. Routledge.
- Mountz, A.; Bonds, A.; Mansfield, B.; Loyd, J.; Hyndman, J.; Walton-Roberts, M.; Basu, R.; Whitson, R.; Hawkins, R.; Hamilton, T.; Curran, W. (ilmumas). *For Slow Scholarship: A feminist politics of resistance through collective action in the neoliberal university*. – *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*.
- Ni Laoir, C. (2008). Settling back? A biographical and life-course perspective on Ireland's recent return migration. – *Irish Geography*, kd. 41, nr. 2, lk. 195–210.
- Seierstad, C.; Healy, G. (2012). Women's equality in the Scandinavian academy: A distant dream. – *Work, Employment and Society*, nr. 26, lk. 296–313.
- NorForsk (2014). *Crossing Borders – Obstacles and incentives to researcher mobility*. Nord Forsk Policy Paper, nr. 3-2014.
- Schiebinger, L.; Schraudner, M. (2011). Interdisciplinary approaches to achieving gendered innovations in science, medicine and engineering. – *Interdisciplinary Science Review*, nr. 36, lk. 154–167.
- Sippola, M. (2013). The Awkward Choices Facing the Baltic Worker: Exit or Loyalty. – *Journal of Baltic Studies*, kd. 44, nr. 4, lk. 451–473.
- Trower, C. A. (2012). *Success on the Tenure Track: Five Keys to Faculty Job Satisfaction*. The John Hopkins University Press.
- UPGEM (2008). *Draw the Line! Universities as workplaces for male and female researchers in Europe*. UPGEM report. Tartu, Tartu University Press.
- Verloo, M.; Lombardo, E. (2007). Contested Gender Equality and Policy Variety in Europe: Introducing a Critical Frame Analysis Approach. – Verloo, M. (toim.), *Multiple Meanings of Gender Equality: A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Central European University Press.
- Verloo, M. (2005). Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis approach. – *The Greek Review of Social Research*, kd. 117, lk. 11–34.
- Verloo, M.; Pantelidou Maloutas, M. (toim.) (2005). Differences in the Framing of Gender Inequality as a Policy Problem across Europe. – *The Greek Review of Social Research*, kd. 117, lk. 1–251.
- Wengraf, T.; Chamberlayne, P. (2006). *Interviewing for Life-Histories, Lived Situations and Personal Experience: The Biographic-Narrative Interpretive Method (BNIM)*. Shortest Short Guide to BNIM interviewing and interpretation. (avaldamata käsikiri)
- Wengraf, T. (2001). *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semistructured Methods*. London, Sage Publications.
- Wullum Nielsen, M. (2014). *New and Persistent Gender Equality Challenges in Academia*. Doktoritöö. Aarhus University. [http://politica.dk/fileadmin/politica/Dokumenter/ph.d.-afhandler/mathias\\_wullum\\_nielsen.pdf](http://politica.dk/fileadmin/politica/Dokumenter/ph.d.-afhandler/mathias_wullum_nielsen.pdf) (20.12.2015).
- Wullum Nielsen, M. (2014a). Justifications of gender equality in academia: Comparing gender equality policies in six Scandinavian universities. – *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, kd. 2, nr. 3, lk. 187–183.